

Studium interwencji: Ludzie różnią się między sobą i dzięki temu są wyjątkowi

Interwencja bazowała na współpracy wychowawcy klasy ze specjalistami zatrudnionymi w szkole, tj. pedagogiem, psychologiem, asystentami kulturowymi. Działania polegały na przeprowadzeniu wraz z pedagogiem i psychologiem cyklu warsztatów, spotkań i zajęć wychowawczych na podstawie programów edukacyjnych dla całej klasy pod hasłem „Ludzie różnią się między sobą. Jak zrozumieć siebie i innych?”.

Celem wszystkich aktywności było rozwijanie u uczniów zdolności do akceptacji podobieństw i różnic między ludźmi, jak również uświadomienie sobie swoich mocnych stron, a przez to docenienie różnorodności i lepsze zrozumienie siebie oraz innych. Kierunki działań podjęte przez wychowawcę były wielostronne. Na integrację były kierowane w szczególności grupy uczniów z doświadczeniem migracji. Jak wiadomo, dziecko, które ma świadomość samego siebie, będzie rozumiało też potrzeby innych i będzie potrafiło współżyć z innymi. W trakcie zajęć wychowawczych, wyjść szkolnych czy wycieczek uczniowie rozwijali kompetencje społeczno-emocjonalne. Dzięki tym działaniom lepiej zrozumieli siebie oraz innych.

Zgłębienie zagadnień przyczyniło się do uważności na innych uczniów w międzykulturowej klasie.

W kontekście opiekuńczym działania były skierowane też na rodziców uczniów polskich z klasy przyjmującej oraz rodziców dzieci cudzoziemskich. Podczas cyklu spotkań pt. „Ludzie różnią się między sobą...” poruszano zagadnienia podobieństw i różnic między ludźmi oraz samopoczucia w nowej sytuacji szkolnej, co pomogło rodzicom poznać się oraz zrozumieć, jak ważne jest utrzymywanie pozytywnych relacji rodzic–rodzic w wielokulturowej klasie.

Współpraca z nauczycielami asystentami ukraińskimi opierała się na podejmowanych działaniach wychowawczych klasowych i ogólnoszkolnych pozwalających uczniom na poznanie elementów kultury ukraińskiej.

UMCS
UNIVERSYTET MARIII KURIE-SKOŁODOWSKIEJ

... **SI.** Funded by
**Swedish
Institute**

Do polskich szkół trafia coraz więcej dzieci cudzoziemskich, a na dobre przyjęcie takiego dziecka czy dzieci w szkole nie ma uniwersalnej recepty. Każdy wychowawca wkłada wysiłek, by poznać sytuację dziecka i zapewnić im potrzebne wsparcie. W jednej klasie spotykają się dzieci czeczeńskie, białoruskie, ukraińskie i każde z nich potrzebuje indywidualnego traktowania i zrozumienia. Kształcąc dzieci cudzoziemskie, warto pamiętać, że nie są to dzieci „obce”. Każde z nich w przyszłości może mieszkać w naszym kraju, a podobieństwa i różnice czynią nasze społeczeństwo wyjątkowym.

Opis sytuacji

Interwencja dotyczyła uczniów w klasie 5 szkoły podstawowej, którzy w takim gronie pracowali od klasy 1. Klasa była dość hermetyczna. W klasie byli już dwaj uczniowie uchodźcy narodowości czeczeńskiej. W ubiegłym roku szkolnym, w klasie 4 dołączyła dwójka dzieci: dziewczynka i chłopiec z Ukrainy.

Decyzją dyrekcji do klasy miało dołączyć kolejnych 2 uczniów z Ukrainy – dziewczynka i kolejny chłopiec. Wychowawca niepokoił się, jak nowi uczniowie zostaną przyjęci, ponieważ zaobserwował trudności w swojej klasie już wcześniej. Problemem była bariera w akceptacji nowo przyjętych uczniów. Przeszkodę stanowiła też duża grupa uczniów zdolnych dydaktycznie, którzy nie rozumieli problemów nowo przybyłych uczniów uchodźców i koncentrowali się na nauce. W klasie funkcjonowały grupki przyjaciół. Dość zamknięta była grupa dziewcząt, która liczyła 7 osób. Dziewczęta były nieufne i niechętne na nowe przyjaźnie, chłopcy zaś otwarci na innych i wspierający siebie nawzajem. Uczniowie z doświadczeniem migracji, którzy uczęszczali do klasy, byli akceptowani, ale traktowani czasem odmiennie niż uczniowie narodowości polskiej.

Priorytetem była próba zbudowania klimatu dobrej i ciepłej atmosfery w klasie, by uczniowie wzajemnie akceptowali i cenili swoją odmienność. Nauczyciel znając specyfikę klasy, pracował z uczniami tak, by poznali się lepiej, spostrzegając swoje różnice i podobieństwa w kwestii ubierania się, jedzenia, sposobu spędzania czasu wolnego i wyznawanej religii. Generalnie warsztat miał rozwijać kompetencje poznawcze i emocjonalne w zakresie

LEGACY17

UMCS
UNIVERSYTET MARIII KURIE-SKOŁODOWSKIEJ

... **SI.** Funded by
**Swedish
Institute**

rozumienia siebie i innych, co jest ważne w kształtowaniu osobowości dziecka. Taka postawa może służyć budowaniu klimatu akceptacji dla różnorodności i zrozumienia.

Cele podjętych działań

- rozwinięcie wzajemnego zrozumienia między uczniami i zwiększenie poczucia przynależności do klasy, grupy;
- doskonalenie umiejętności spostrzegania podobieństw i różnic między sobą w klasie;
- zwiększenie otwartości i wrażliwości uczniów klasy przyjmującej;
- zwiększenie gotowości do angażowania się na rzecz innych u uczniów klasy przyjmującej.

Ogólny opis interwencji

Interwencja polegała na ścisłej współpracy z pedagogiem/psychologiem szkolnym, który przeprowadził wraz z wychowawcą cykl warsztatów w klasie na godzinie wychowawczej.

Integracja to długotrwały proces, który wymaga zaangażowania zarówno od uczniów cudzoziemskich, jak i klasy przyjmującej. Cykl warsztatów był więc wielowątkowy i przeprowadzony z wykorzystaniem wielu źródeł.

Warsztaty dla uczniów dotyczące problematyki pod hasłem „Ludzie różnią się między sobą. Jak zrozumieć siebie i innych?” miały na celu uświadomienie uczniom, że nie jesteśmy sami w społeczeństwie. Program zajęć wychowawczo-profilaktycznych dla klas 4–6 pt. „Spójrz inaczej” to inspiracja do pracy nad lepszym funkcjonowaniem uczniów w grupie rówieśniczej, w klasie. Warsztaty dawały szansę na rozwijanie u uczniów zdolności do akceptacji podobieństw i różnic między ludźmi.

Planując tematykę warsztatów, wspierano się publikacją The UN Refugee Agency UNHCR „Bajki z krainy uchodźców – bajki międzykulturowe na rzecz integracji dzieci cudzoziemskich”. Tematyka zajęć została tak opracowana, aby umożliwić wzajemne poznawanie się wychowanków pochodzących z różnych państw (Ukrainy i Czeczenii).

W ramach interwencji nawiązano współpracę z nauczycielami asystentami międzykulturowymi, którzy pomagali uczniom z Ukrainy wdrożyć się w życie klasy i szkoły.

Kolejna pomoc to projekt edukacyjny „Ja w relacjach. Jak zrozumieć siebie i innych?”.

Podczas lekcji uczniowie mogli zarówno działać zespołowo, jak i indywidualnie popracować nad asertywną i konstruktywną komunikacją, a także wziąć udział w ćwiczeniach pomagających w regulacji emocji. Dzięki projektowi uczniowie poznali się i lepiej rozumieją siebie oraz innych, rozwinęli umiejętność komunikacji oraz nawiązywania i utrzymywania pozytywnych relacji z uczniami z doświadczeniem migracji (Ukrainy).

Rozwianie takiej postawy miało sprzyjać otwartości na Innych, w tym uczniów z Ukrainy, ich rodziców, ponieważ równolegle odbywały się spotkania dla rodziców przy wsparciu nauczyciela wychowawcy na zebraniach z rodzicami. Dzięki temu rodzice uczniów klasy przyjmującej chętniej nawiązują kontakty i współpracują z rodzicami z Ukrainy.

Szczegółowy opis działania

Pierwszy etap. Wprowadzenie do społeczności szkolnej

Wychowawca we współpracy z psychologiem i pedagogiem szkolnym poinformował przez dziennik elektroniczny o wprowadzeniu interwencji w klasie 5. Założenia obejmowały wiele działań dodatkowych skierowanych do uczniów, nauczycieli i rodziców.

Głównym celem tej interwencji była szeroko rozumiana integracja klasy w związku z przybyciem nowych uczniów z Ukrainy w tym roku szkolnym. Interwencja przewidywała przeprowadzenie kilku warsztatów rozwijających kompetencje poznawcze oraz społeczno-emocjonalne dla uczniów prowadzone przez wychowawcę przy wsparciu specjalistów.

Kolejny krok to zebranie z rodzicami, połączone z poznaniem rodziców nowych uczniów. Na spotkaniu była możliwość swobodnych rozmów. Psycholog szkolny przekazał informacje o klasie, odbyły się też warsztaty na temat podobieństw i różnic kulturowych oraz kształtowania postaw otwartości i tolerancji. Rodzice zaopiniowali plan pracy wychowawcy na rok szkolny oraz zgodzili się na propozycje warsztatów przeprowadzonych w ramach

LEGACY17

UMCS
UNIVERSYTET HUMANICZNO-SPOŁECZNY

... **SI.** Funded by
**Swedish
Institute**

interwencji. Warsztaty skierowane do rodziców miały na celu zrozumienie potrzeby poznawania jako wartości zapewniającej dobre samopoczucie wszystkich uczniów w wielokulturowej klasie.

Wychowawca w porozumieniu z psychologiem opracował również zalecenia dla nauczycieli do pracy z uczniami. Wychowawca zaproponował zamianę miejsc raz na dwa tygodnie, by uczniowie poznali siebie nawzajem i mogli siedzieć w ławce z różnymi osobami. Więcej zajęć było prowadzonych w parach, w grupach, w miarę możliwości więcej zabaw na lekcji. Wychowawca w trakcie roku szkolnego konsultował swoje działania wychowawcze z asystentami ukraińskimi. Dzięki ich pomocy integracja i komunikacja z dziećmi z Ukrainy przebiegała prawidłowo.

Drugi etap. Nawiązanie współpracy z uczniami. Omówienie kalendarium wydarzeń

Na spotkaniu poprzedzającym rozpoczęcie interwencji wspólnie zastanawiano się, jak przekazać dzieciom wiedzę o kulturze, tradycji, historii i życiu ludzi. Miało to pomóc dzieciom w zrozumieniu, że człowiek innego pochodzenia nie jest wrogiem, nie należy się go bać, ani tym bardziej izolować.

Podczas zajęć korzystano z pomocy asystenta kulturowego z obawy przed barierą komunikacyjną. Wychowawca wraz z pedagogiem/psychologiem szkolnym opracował i przedstawił uczniom propozycję warsztatów prowadzonych na godzinie wychowawczej w pierwszych miesiącach nauki. Zajęcia dla uczniów odbywały się pod hasłem „Ludzie różnią się między sobą. Jak zrozumieć siebie i innych?”.

Celem spotkań było lepsze poznanie się dzieci oraz uświadamianie istniejących podobieństw i różnic pomiędzy nimi. Warsztaty zawierały elementy zabaw dydaktycznych i ćwiczeń, które wymagały od uczniów budowania więzi grupowych, a przez to integrację grupy.

Wychowawca przygotował plan pracy wychowawczej i we współpracy z nauczycielami asystentami planował wyjścia i wydarzenia szkolne pozwalające na poznanie kultury ukraińskiej w społeczności uczniowskiej, angażując uczniów do współpracy:

LEGACY17

UMCS
UNIVERSYTET MARIA CURIE-SKŁODOWSKAJ

... **SI.** Funded by
**Swedish
Institute**

- Wycieczka po Białymstoku „Odkryj Białystok z przewodnikiem”, czyli krótki dwugodzinny spacer po założeniu pałacowo-ogrodowym i okolicach rynku. Poznanie miasta w trakcie oglądania Pałacu Branickich wraz z ogrodami, rynku miejskiego z ratuszem, budynków na Szlaku Esperanto i wielu świątyń katolickich, prawosławnych, żydowskich.
- Europejski Dzień Języków – dzień organizowany w szkole polegający na poznaniu różnorodności językowej Europy. W związku z tym dniem w szkole są organizowane quizy wiedzy o krajach europejskich, a każda klasa przygotowuje plakaty. Uczniowie angażują się w zadania plastyczne. Wiele istotnych informacji wniosła zabawa mająca na celu znalezienie synonimów w języku polskim, czeczeńskim i ukraińskim.
- Wyjście do Białostockiego Ośrodka Kultury – Centrum im. Ludwika Zamenhofa na warsztaty edukacyjne dotyczące szeroko pojętej wielokulturowości. Poznanie historii Białegostoku i regionu oraz postaci Ludwika Zamenhofa. Zajęcia były oparte na działaniach twórczych, wykorzystujących gry, zabawy, ćwiczenia zachęcające do własnych poszukiwań i umożliwiające swobodną ekspresję.
- Szkolne śpiewanie piosenek świątecznych, czyli „Christmas singing”, podczas którego klasy przygotowują wybraną piosenkę i prezentują na forum szkoły. Przy wspólnym porozumieniu uczniowie przygotowują piosenkę „We wish you a merry Christmas” w kilku językach: ukraińskim, angielskim i polskim oraz prezentują na apelu szkolnym.

Trzeci etap. Realizacja zajęć warsztatowych dla uczniów

Warsztaty składają się z kilku części na kształt dialogu międzykulturowego: Empatia, Poczucie własnej wartości, Wychowanie do równych szans.

- Część pierwsza – „Dzieci takie same jak my”

To ćwiczenie pozwala uczniom wczuć się w rolę nowo przybyłych uczniów, poczuć podobne emocje, jakie czują uczniowie cudzoziemscy. Prowadzący wyjaśnił zjawisko uchodźstwa we współczesnym świecie. Mówił uczniom, jak trudno odnaleźć się w nowej sytuacji, i prosił, by uczniowie wyobrazili sobie sytuację: „Mieszkasz w Białymstoku ze swoją rodziną. Nagle, bez

ostrzeżenia wszystko się zmienia. Na twoje miasto spadają pociski i zamieniają Twój dom w ruinę. Uciekasz jak najdalej, by chronić swoje życie. Masz szczęście, trafiasz do innego kraju. Jesteś bezdomny, ale bezpieczny. O czym pomyślałeś w trakcie słuchania? Co poczułeś, jakie emocje? Czy to były silne emocje?”. Warto zostawić dzieciom czas na zastanowienie. Następnie można przeprowadzić burzę mózgów, zadając pytania, np. „Jakie wydarzenia na świecie przyczyniają się do tego, że ludzie opuszczają granice swego państwa?”.

Wychowawca prosi o wyjaśnienie terminu „uchodźca” na kartkach, pracując w małych grupkach.

- Część druga – „łączy nas wiele”

To ćwiczenie uświadamia dzieciom, jak jesteśmy podobni do siebie. W trakcie czytania „Bajki z krainy uchodźców” uczniowie dostrzegli cechy wspólne i różnice w historyjkach z różnych stron świata. Uczniowie poznali czeczeńską bajkę „Mały sprytny chłopiec”. Na jej podstawie rozmawiali o różnych cechach charakteru, potrzebach i pragnieniach. Słuchali też bajki gruzińskiej „Turkawka” i rozmawiali o sile grupy, wspólnym działaniu i współpracy. Po wysłuchaniu bajki etiopskiej „O bogatym człowieku, który chciał być głodnym” rozmowy dotyczyły ludzkich pragnień oraz podobieństw i różnic między ludźmi.

- Część trzecia – „Kultury bliskie i dalekie”

To ćwiczenie, które uwrażliwia na odmienność kulturową oraz zwraca uwagę na podobieństwa i różnice między ludźmi. Pokazujemy dzieciom mapę fizyczną Podlasia, Polski, wskazujemy na mapie Białystok i inne miasta, w których dzieci były i które znają. Prosimy, by na mapie Europy odszukali Polskę i kraje sąsiadujące, a następnie Ugandy. Dyskusję do pracy otwiera pytanie: Czym różnią się od siebie pan Jan Kowalski z Warszawy i pani Ngwane Bikawa z Mbarara w Ugandzie? Odpowiedzi oczekiwane: tym, co jedzą; sposobem ubierania się; kolorem skóry; fryzurą; płcią; sposobem spędzania czasu wolnego; wyznaniem religijnym. Podobieństwa i różnice w naszej klasie poznawane były z wykorzystaniem arkuszy „Która osoba z naszej klasy...” „Jakie są dobre, a jakie złe strony tego, że ludzie różnią się między sobą?”, „Jak wyglądałby świat, gdyby wszyscy ludzie byli tacy sami?”.

- Część czwarta – „Spójrz inaczej”

Program zajęć wychowawczo-profilaktycznych dla klas 4–6 „Spójrz inaczej” to cykl kilku lekcji wychowawczych i inspiracja do pracy nad zgranym zespołem rówieśniczym. W trakcie lekcji z wychowawcą uczniowie poznawali lepiej siebie i innych poprzez dyskusję, prezentację i pracę nad uzupełnianiem kart o sobie. W trakcie zajęć zastanawiali się nad pytaniami: Kim jestem? Jakie są moje mocne strony? Uczniowie w ramach zajęć poznawali siebie i swoje uczucia. Uczniowie uzupełniali kartę „Prawdziwy Ja”, wpisując swoje najważniejsze wydarzenia w życiu, plany, marzenia, problemy i radości. Uczniowie pokazali swoje karty wybranej osobie z klasy, a następnie wspólnie ustalali sposób prezentowania kart reszcie klasy. Lekcję zakończyło zdanie: „Podczas tej lekcji odkryłem, że...”. Uczniowie w ramach zajęć mieli możliwość dostrzec swoje mocne strony i zaprezentować je innym uczniom. Uczniowie pisali list do kolegi, koleżanki, w którym mieli za zadanie przedstawić się. Celem listu było dostarczenie adresatowi jak najwięcej informacji na swój temat (co lubią robić, jakie mają umiejętności, jak wyglądają, jakie mają hobby, gdzie chcieliby pojechać, co chcieliby zobaczyć). Po napisaniu listów, uczniowie łączyli się w 4–5-osobowe grupy i odczytali je. Lekcję zakończyło zdanie: „Przyznaję sobie dyplom uznania za to, że jestem...”.

- Część piąta – „Przepis na wielokulturowość”

Projekt edukacyjny „Ja w relacjach. Jak zrozumieć siebie i innych?”. Podczas lekcji uczniowie zrealizowali cykl 8 lekcji, w których należało działać zarówno zespołowo, jak i indywidualnie. Scenariusz na rozgrzewkę: Czym jest empatia? Ma służyć nawiązywać utrzymywania pozytywnych relacji pomiędzy uczniami z doświadczeniem migracji (z Ukrainy). Kolejne 7 scenariuszy budowało wzajemne dobre relacje między uczniami. Chłopcy i dziewczynki wzbogacały swoją wiedzę społeczno-emocjonalną w trakcie oglądania filmów i dyskusji na tematy: Czy każdy może być wrażliwy? Jak dbać o relacje z innymi? Czy mam wpływ na to, jak się czuję? Jak dbać o poczucie własnej wartości? Jak dbać o swoje granice? Jak mogę kierować swoją uwagą? Jak uniknąć niedomówień?

Czwarty etap. Wyjazdy integracyjne

Podczas wycieczki uczniowie i nauczyciele rozmawiali o różnorodności kulturowej regionu i kraju. Był to też czas integracji wszystkich klas, by pobyć ze sobą poza szkołą, zobaczyć miejsca kultury, które łączą i dzielą, wskazać podobieństwa i różnice. Dzieci brały też udział w warsztatach kulinarnych, razem podróżowały, dzieliły się ulubionymi tradycjami i poznawały siebie w innej rzeczywistości niż szkoła. Dzieci, pracując w mieszanych grupach, budowały umiejętność współpracy bez względu na kraj pochodzenia.

Pierwszą wycieczką był jednodniowy wyjazd do Warszawy, który obejmował zwiedzanie stolicy Polski oraz wizytę w Centrum Nauki Kopernik. Drugim wartościowym poznawczo i kulinarnie wydarzeniem był wyjazd Kruszyniany-Bohoniki – do tatarskiej enklawy na Podlasiu. Kolejny wyjazd to Zielona Szkoła na Mazurach. Wszystkie wydarzenia miały charakter integracyjny.

Ograniczenia czasowe

Interwencja obejmująca zajęcia z uczniami może trwać od 8 do 10 tygodni, w zależności od planu zajęć oraz możliwości realizacji warsztatów. Część interwencji związana z działaniami w szkole i poza nią powinna trwać przez cały rok szkolny. Im dłużej będzie ona trwała, tym większy będzie czas jej oddziaływania i lepsza efektywność. Utrwali to umiejętność wychodzenia poza własną perspektywę postrzegania, co będzie skutkowało tworzeniem się postawy otwartości wobec innych. Zaangażowanie nauczycieli przedmiotów jest stałe przez cały rok szkolny.

Ocena skuteczności interwencji

Skuteczność podjętych działań może przejawiać się w większej ilości kontaktów między uczniami, większej gotowości do współpracy na lekcjach. Uczniowie stali się uprzejmi i pomocni. Podjęta interwencja przyniosła wymierne efekty, co było widoczne podczas różnego typu aktywności klasy. Widoczna była otwartość uczniów wobec siebie, uczniowie coraz częściej wychodzili poza zamknięte kręgi koleżeńskie: „ja”, „my”, „oni”. Uczniowie spędzali wspólnie przerwy, nie było podziału na grupy narodowościowe. Monitorowanie

LEGACY17

UMCS
UNIVERSYTET MARIII KURIE-SKOŁODOWSKIEJ

... **SI.** Funded by
**Swedish
Institute**

trudności i konfliktów w klasie, w tym z uczniami z doświadczeniem migracji, może świadczyć o pozytywnym aspekcie interwencji. Praca nad relacjami międzykulturowymi w klasie spowodowała większą akceptację równości międzykulturowej. Dzięki wymienionym wcześniej działaniom uczniowie zdobyli świadomość, że różnorodność jest niezbędna w tworzeniu każdej kultury.

Ewaluacja interwencji

Mocne strony interwencji: rozwija kompetencje ważne w klasie szkolnej i poza nią, wzmacnia poczucie współzależności w osiągnięciu celów.

Słabe strony interwencji: wbrew założeniom, że im więcej mamy kontaktów z cudzoziemcami, tym nasz stosunek do ludzi pochodzących z innych krajów jest cieplejszy, wiedzy i doświadczeniu nie zawsze towarzyszą mądrość i kompetencje. Nie wiadomo, kiedy zasiane ziarno przyniesie plon. Samo spotkanie kultur nie zawsze owocuje przyjaznymi relacjami.

Analiza ryzyka

Brak dodatkowego zaangażowania nauczycieli uczących w klasie wymaganego wobec nowych uczniów z doświadczeniem migracji powiększających ogólną liczbę uczniów w klasie

Proponowana dodatkowa aktywność w klasie zróżnicowanej dydaktycznie będzie wymagała wysiłku w integracji i ułożeniu grupy na nowo. Nauczyciele mogą obawiać się dodatkowych obowiązków i dezorganizacji lekcji. Wychowawca stara się zachęcić nauczycieli do współpracy nad działaniami potrebnymi do wykonania w grupie.

Obecność uczniów na wszystkich spotkaniach z cyklu nie będzie wynosiła 100%

Jest to naturalna przeszkoda i nie ma możliwości, by temu zaradzić, dlatego ważna jest współpraca z nauczycielami przedmiotu, rodzicami, specjalistami i stałe monitorowanie postaw uczniów.

LEGACY17

UMCS
UNIVERSYTET MARIII KURIE-SKOŁOWSKIEJ

... **SI.** Funded by
**Swedish
Institute**

Wskazówki dla praktyki

Główne wydarzenia XX wieku spowodowały otwarcie szkół na uczniów z doświadczeniem migracji. Wyobrażenie o tym, że mamy wybór, jest iluzją – jesteśmy w relacjach międzykulturowych. Do przeprowadzenia dialogu istotne jest zarówno zachowanie asertywności, jak i uczucie empatii w kształtowaniu edukacji kulturowej. Dotyczy to pracy nie tylko z uczniami, ale też z rodzicami polskimi i obcojęzycznymi. Zadaniem nauczycieli jest uświadamianie rodziców polskich dzieci o korzyściach płynących z kontaktu uczniów polskich z innymi kulturami. Pogłębianie wiedzy uczniów na temat swoich kultur, wykraczanie poza negatywne stereotypy pozytywnie wpływa na kształtowanie postaw otwartości np. wobec kultury ukraińskiej.

Polecane linki i materiały dla nauczycieli

- Bernacka-Langier, A., Janik-Płocińska, B., Kosowicz, A., Pawlic-Rafałowska, E., Piegat-Kaczmarzyk, M., Walczak, G., Rejmer, Z., Wasilewska-Łaszczuk, J. i Zasuńska, M. (2010). „*Inny w polskiej szkole – poradnik dla nauczycieli pracujących z uczniami cudzoziemskimi*”. Warszawskie Centrum Innowacji Edukacyjno-Społecznych i Szkoleń. <https://forummigracyjne.org/wp-content/uploads/2018/12/1885.pdf>
- Bohosiewicz, M., Czerniejewska, I., Halik, T., Jurkiewicz, J., Kornacki, P., Kuspys, P. i Marek, A. (2010). *Imigranci w mojej klasie*. Stowarzyszenie Vox Humana.
- Centrum Edukacji Obywatelskiej, *Uczeń i uczennica z doświadczeniem migracyjnym w szkole*. <https://ceo.org.pl/uczen-i-uczennica-z-doswiadczeniem-migracyjnym-w-szkole-jak-ich-wspierac/>
- Demel, G. (2015). *Przepis na wielokulturowość*. Fundacja Obywatelska Perspektywa.
- Kołodziejczyk, A., Czerniewska-Koruba, E. i Kołodziejczyk, T. „*Spójrz inaczej*”. *Program zajęć wychowawczo-profilaktycznych dla klas 4–6 szkół podstawowych*. <https://spojrzinaczej.pl/spojrz-inaczej-dla-klas-iv-viii/>
- Kosowicz, A. i Włodarczyk, A. (2017). *Bajki z krainy uchodźców*. UNHCR. <https://www.unhcr.org/pl/wp-content/uploads/sites/22/2018/06/Cz%C4%99%C5%9B%C4%87-I-Wst%C4%99p.pdf>

- Młynarczuk, A. i Potoniec, K. (2009). *Edukacja międzykulturowa wobec integracji dzieci polskich i czeczeńskich na przykładzie projektu „Ku wzbogacającej różnorodności”*. Fundacja Uniwersytetu w Białymstoku.
- Projekt Gamma, *Model kultury jako góry lodowej, czyli jak zarządzać wielokulturowym zespołem*. <https://www.projektgamma.pl/strefa-wiedzy/wiki/model-kultury>
- Uniwersytet Dzieci. <https://wklasie.uniwersytetdzieci.pl>

UMCS
UNIWERSYTET MARII CURIE-SKŁODOWSKIEJ

.... **SI.** Funded by
**Swedish
Institute**